

УДК 811.161.2 : 070.41

Ярослав Володимирович Павлов

КОМУНІКАТИВНІ МОДЕЛІ ЗАПОБІГАННЯ ТА УСУНЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНИХ КОНФЛІКТІВ В ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Відомий політолог С. Хантінгтон стверджував, що XXI століття стане століттям міжкультурних війн, і сучасні соціальні конфлікти свідчать, що це твердження не є безпідставним. Час від часу розпалюються конфлікти то на релігійному підґрунті, то у зв'язку із недостатньою обізнаністю з комунікативною культурою інших народів, то через відсутність толерантності до іншого світосприйняття. Результатом міжкультурних конфліктів стають масові безладдя, підпалювання приміщень іноземних представництв, непорозуміння між вищими щаблями влади різних країн або непорозуміння між представниками різних країн, які разом здійснюють міжнародні місії. Усувати масові безладдя в Україні покликані внутрішні війська, а в умовах міжнародного співробітництва — міжнародні силові структури. І хоча вони завжди успішно виконують свої завдання за допомогою силових методів впливу, беззаперечним є твердження, що конфлікту краще не допустити, ніж потім його усувати. Цивілізований світ, який пережив жахіття війн, занав соціальних негараздів через протистояння і протиборства, усвідомив необхідність мирного вирішення будь-яких проблем і вносить негативну оцінку зверненню до силових дій. Тим часом способи мирного вирішення складних конфліктних проблем ще не обґрунтовані вичерпно, особливо стосовно міжкультурних стосунків. До того ж міжкультурна комунікація ще не досліджена всебічно як конфліктотвірний фактор. Важливість її дослідження продиктована самим життям: поширенням міжнародних зв'язків України, участю українських військових у міжнародних миротворчих місіях, у спільній боротьбі проти тероризму, наркоторгівлі та інших злочинів. А в сучасному соціальному контексті, коли Україна готується до проведення Європейського чемпіонату з футболу у 2012 році, нагальна необхідність розроблення проблем міжкультурної комунікації і міжкультурного конфлікту стає очевидною, адже саме правоохоронцям доведеться виконувати службово-бойові завдання в умовах міжкуль-

турної комунікації. Від того, наскільки вони впораються із цим завданням, залежить не тільки успішність проведення заходів, передбачених планом Євро—2012, а й міжнародний імідж України. Отже, звернення до проблем міжкультурної комунікації взагалі і міжкультурних конфліктів зокрема продиктоване потребами сучасного соціуму, його прагненням вирішувати соціальні конфлікти без звернення до силових дій, чим і пояснюється актуальність теми цієї статті.

Звертаючись до питання про *ступінь вивченості теми*, слід відзначити, з одного боку, відсутність праць, у яких би міжкультурний конфлікт аналізувався під кутом зору діяльності сил охорони правопорядку, з іншого, наявність усіх передумов для дослідження саме цього аспекту. Не уточнене визначення міжкультурного конфлікту на відміну від конфлікту взагалі, не з'ясовані чинники, які можуть запобігти міжкультурним конфліктам та наступним масовим безладям і вплинути на подальші події. Не досліджувався інформаційний простір як чинник міжкультурного конфлікту і не створені моделі аналізу інформаційного простору, які б сприяли вибору комунікативних стратегій діяльності силових структур.

Мета нашої статті — обґрунтувати необхідність формування комунікативних моделей запобігання та усунення міжкультурних конфліктів в діяльності сил охорони правопорядку.

Передусім необхідно звернутися до питання про визначення поняття *міжкультурний конфлікт*. У перекладі з латинської мови слово *конфлікт* означає “зіткнення”. У науковій літературі поширилося таке визначення аналізованого поняття: “Конфлікт — це усвідомлене зіткнення, протиборство двох або декількох людей, груп, їх протилежних, несумісних потреб, цілей, цінностей, істотно значущих для осіб або груп” [1, 27]. Відштовхуючись від цього визначення, конфлікт у міжкультурній комунікації можна тлумачити як зіткнення людей чи груп, причиною якого стала відмінність їхніх комуні-

кативних культур, цінностей і оцінок. Уже у визначенні, яке, з першого погляду, виглядає логічним, виявляється специфіка міжкультурного конфлікту: по-перше, він не завжди є власне зіткненням, по-друге, не завжди усвідомленим. Так, Т. Г. Грушевицька, В. Д. Попков, А. П. Садохін розглядають міжкультурний конфлікт не як зіткнення чи конкуренцію культур, а як порушення комунікації [2, 212], і такий підхід не викликає заперечень, якщо стосується ситуацій, що характеризуються напруженням, непорозумінням, а не безпосереднім зіткненням, в тому числі і фізичним. Коли ж йдеться про силові дії між учасниками комунікації або масові безлади та порушення громадського спокою, зумовлені міжкультурними чинниками, то ключове слово зіткнення у визначенні міжкультурного конфлікту є цілком коректним. З огляду на викладене ми *визначаємо міжкультурний конфлікт як порушення комунікації, що зумовлює напруження в стосунках, або безпосереднє зіткнення учасників комунікації, причиною якого є розбіжності комунікативних культур, цінностей і оцінок.*

Подане визначення частково проливає світло і на іншу відмінність, згадану вище: міжкультурний конфлікт рідко буває усвідомленим. Він виникає через відсутність міжкультурної компетенції в одного або обох учасників комунікації, тобто саме неусвідомленість учинків часто стає причиною його створення.

Міжкультурний конфлікт має ознаки, спільні із конфліктом узагалі, і такі, що виокремлюють його з-поміж конфліктів усіх інших типів. Спільним є сам факт порушення комунікації чи факт зіткнення двох сторін. Відмінних ознак набагато більше, і саме вони вказують на аспекти аналізу міжкультурних конфліктів під кутом зору діяльності сил охорони правопорядку. Розгляньмо їх більш детально.

Конфлікт зазвичай асоціюється з агресією, погрозами, суперечками, ворожістю, напругою та іншими емоційно негативними явищами. Існує думка, що конфлікт завжди небажаний, що його треба негайно вирішувати, оскільки він руйнує людські стосунки, а отже, негативно позначається на результатах спільної роботи [4; 5]. Проте багато західних теоретиків і практиків менеджменту є прибічниками теорії позитивних конфліктів. Вони вважають, що конфлікти можуть бути не лише корисні, але й бажані, оскільки вони сприяють вирішенню болючих питань [1; 4]. Слід відзначити, що на відміну від інших міжкультурні конфлікти ніколи не є бажаними. Вони мають негативні наслідки, які настають завжди і залежать від причини конфлікту та обставин, у яких він виник: масові безладдя, провал у діловій сфері, негаразди в побуті, дискомфорт тощо. Отже, міжкультурний конфлікт завжди є небажаним, тому йому краще запобігти. Цей висновок указує на такий аспект аналізу міжкультурних конфліктів, як способи запобігання їм. Для обґрунтування способів запобігання міжкультурним конфліктам необхідний ретельний аналіз прикладів, які мали місце в історії,

особливо у XX—XXI століттях. Обґрунтування способів запобігання можливе за умови виявлення причин, які спричинили міжкультурний конфлікт, чинників, які сприяли його розвитку і тих, які могли б сприяти його вирішенню. У зв'язку із викладеним виникає ще одне питання: наскільки силові структури здатні запобігти створенню конфлікту, адже відомо, що до них звертаються тоді, коли конфлікт уже виник. Відповідь на це питання може дати ретельний аналіз конфліктів, у нейтралізації яких були задіяні силові структури, зокрема внутрішні війська. Очевидно, можливість чи неможливість запобігання міжкультурним конфліктам залежить від їхніх типів. Якщо конфлікт аналізованого типу виникає як різновид соціально-політичного конфлікту, то питання щодо місії силових структур може ставитися лише в ракурсі запобігання подальшому поглибленню конфліктної ситуації. У тому разі, коли йдеться про міжособистісне спілкування правоохоронців із представниками інших комунікативних культур, яке здійснюється, наприклад, у виконанні міжнародних місій і буде одним із функціональних обов'язків суб'єктів правоохоронної діяльності під час проведення Євро—2012, то питання про запобігання міжкультурним конфліктам доцільно не тільки ставити, а й вирішувати. Пошук його вирішення має бути пов'язаним із окресленням обсягу інформації, необхідної і достатньої для міжкультурної компетенції правоохоронців.

Звернімося до інших специфічних ознак міжкультурного конфлікту. Вважається, що конфлікт, який не має відношення до міжкультурної комунікації, допомагає виявити різноманітність точок зору, дає додаткову інформацію, дозволяє проаналізувати велику кількість альтернатив і таке інше. Він є невід'ємною частиною життєдіяльності соціуму. Міжкультурний конфлікт не допомагає вирішити жодного питання, він тільки заважає, порушуючи дружню атмосферу, зумовлюючи непорозуміння і психологічний дискомфорт. Із цього випливає, що ще одним аспектом аналізу міжкультурних конфліктів має бути дослідження, спрямоване на виявлення типів впливу міжкультурних конфліктів на психологічну атмосферу учасників комунікації і колективів, у яких розгортаються міжкультурні конфлікти.

На відміну від конфліктів узагалі причини міжкультурних конфліктів полягають не в протиставленні позицій чи думок, а в розбіжностях картин світу і їх реальної репрезентації. Ми виділяємо три типи причин міжкультурних конфліктів, а відтак і три типи конфліктів за вказаною ознакою:

- міжкультурні конфлікти, причиною яких стало ігнорування цінностей іншої комунікативної культури;
- міжкультурні конфлікти, причиною яких стало нав'язування цінностей іншої комунікативної культури;
- міжкультурні конфлікти, причиною яких стали розбіжності особливостей власної і чужої комунікативної культури.

Прикладом першого типу є конфлікт, який мав свій початок саме в інформаційному просторі і розв'язався після опублікування карикатури на пророка Мухамеда в датській газеті "Jyllands-Posten" у вересні 2005 року. Цей факт можна вважати глобальним міжкультурним конфліктом між ісламом та європейською культурною традицією, точніше, місцем у картині світу європейців такої цінності, як свобода слова. Наприкінці 2005 — початку 2006 року у вирішенні конфлікту були втягнуті практично всі країни Європи та мусульманського Сходу. Міністерства закордонних справ одинадцяти ісламських держав зажадали від датського уряду вибачень за публікацію, заявляючи, що вона суперечить духовним цінностям ісламу. Керівництво газети "Jyllands-Posten" стверджувало, що опубліковані малюнки є лише демонстрацією здійснення на практиці свободи слова. Тим часом прихильники ісламу звинувачували авторів карикатур у свідомій провокації, яка сприяє розпаленню релігійної та етнічної ненависті. Як відомо, результатом цього конфлікту стали численні демонстрації протесту, випадки підпалення європейських дипломатичних представництв у країнах ісламу, а також масові безладдя, припиняти які вимушені були силові структури. У зв'язку із схарактеризованим прикладом окреслимо ще один аспект аналізу обраного явища: має бути узагальнена інформація про духовні цінності, що можуть стати причиною міжкультурного конфлікту. Як стає зрозумілим із викладеного, запобігання конфліктам такого типу не є завданням силових структур — воно стосується міжкультурної освіченості суспільства в цілому. І все ж силові структури не залишаються осторонь, коли справа доводиться до масових безладів, у зв'язку із чим суб'єкти правоохоронної діяльності мають бути обізнаними з плином подій і причинами, які можуть зумовити міжкультурний конфлікт.

Другий тип міжкультурного конфлікту світ спостерігав нещодавно у Франції, якій нав'язувались традиції мусульманської комунікативної культури. З 80-х років ХХ століття для Франції усе частіше трапляються масові прояви ісламської релігійності з боку іммігрантів та їхніх дітей, причому особливо чітко це проявлялося в школах, куди мусульманські дівчата приходили в традиційних мусульманських хустках — хиджабах. Ще в 1989 р. в одній із паризьких шкіл дві 14-літні дівчатка відмовилися змінити хиджаби на світський одяг, як того вимагав статут навчального закладу. Із того часу в них з'явилися тисячі послідовниць, багато хто заради своїх релігійних переконань взагалі відмовлявся від світського навчання [1; 3].

У липні 2003 була створена урядова комісія із питань взаємин релігії і держави. Почалася широка кампанія проти хиджаб, "візуального символу придушення жінки". Мусульманки опинилися перед непростим вибором: або поступитися релігійною вимогою, або припинити навчання.

У січні 2004 у Франції пройшли масові антиурядові демонстрації мусульман — вони

протестували проти запланованого прийняття закону про світський характер суспільства, який повинен заборонити школярам у державних школах носити предмети одягу, що символізують їхню релігійну приналежність. До демонстрацій мусульман приєднались французькі сикхи, які також вважають, що їхнім релігійним почуттям нанесена образа. Демонстрації, в яких взяли участь десятки тисяч людей, відбулися під гаслами: "Хиджаб і паранджа — мій вибір!", "Ширак, ти не зірвеш із мене чадру!" У той же час акції протесту відбулися в багатьох країнах Європи та світу. Із застереженнями на адресу Франції виступили представники закордонних мусульманських організацій. Однак демонстрації та протести не змогли перешкодити прийняттю закону про світський характер суспільства у лютому 2004 року. Відповідно до закону у держустановах і школах тепер заборонено носити будь-які знаки, що демонструють релігійну приналежність, — великі хрести, хиджаби, чалми, єврейські стоси чи сикхські тюрбани [3].

Уже поверхневий погляд на схарактеризований тип міжкультурного конфлікту свідчить, що він не може бути вирішеним суб'єктами діяльності охорони правопорядку — його причини і наслідки пов'язані із прийняттям законів і стратегіями владних структур. Запобігання конфліктам такого типу теж не є завданням силових структур. Проте нагадаємо, що схарактеризовані події супроводжувалися численними масовими безладами: підпалами авто, що належать мусульманам, особистісним протистоянням громадян. Отже, стосовно схарактеризованої ситуації аспект аналізу можна окреслити в напрямі виявлення зон можливих масових безпорядків та вживання превентивних заходів. У цьому разі в межах діяльності силових структур мають бути створені спеціальні групи, які б аналізували інформаційний простір і виявляли можливі зони міжкультурного конфлікту та моделі запобігання безладам без звернення до силових дій.

Третій тип міжкультурних конфліктів поширений всюди і добре описаний у науковій літературі [4; 5]. Він охоплює і традиції, і звичаї, і арсенал невербальних засобів комунікації. На цей тип міжкультурних конфліктів слід звернути особливу увагу, оскільки він безпосередньо пов'язаний із подією, яку очікує Україна в 2012 році, — проведенням в Україні Чемпіонату Європи з футболу. Під час цього заходу представникам сил охорони правопорядку доведеться виконувати свої службово-бойові функції в умовах спілкування із представниками інших комунікативних культур. Це зумовлює необхідність формування у них міжкультурної компетенції в тих межах, які забезпечують запобігання міжкультурним конфліктам, а в разі їх виникнення — вміння нейтралізувати конфліктну ситуацію. Отже, до аспектів аналізу міжкультурних конфліктів під кутом зору діяльності силових правоохоронних структур слід віднести і коло питань щодо обсягу міжкультурної компетенції правоохоронців.

Серед різноманіття традицій, звичаїв, невербальних засобів спілкування мають бути виокремлені ті, що можуть стати конфліктотвірним чинником. Особливу увагу слід надати невербальним засобам комунікації, оскільки вони відрізняються в різних комунікативних культурах. Розгляньмо це питання на прикладі жестів. У процесі міжкультурної комунікації значні труднощі для порозуміння між співрозмовниками викликають жести-символи, оскільки вони співвідносяться не з явищами дійсності, а з певним абстрактним змістом свідомості. Часто однакові значення мають у різних мовних спільнотах неоднакове вираження (наприклад, з метою передачі цифри "один" українець підніме вказівний палець, у той час як угорець — великий).

Відрізняється у різних народів і жест, який виражається у постукуванні своєї голови. Коли француз чи італієць стукають себе по голові, це означає, що вони вважають якусь ідею безглуздою. Якщо британець чи іспанець стукнуть себе долонею по чолю, вони покажуть оточуючим, що задоволені собою. Тим же жестом німець виразить своє крайнє невдоволене ставлення до когось. Голландець, стукаючи по лобі і при цьому витягуючи вказівний палець, повідомляє, що ідея йому сподобалась, але він вважає її злегка божевільною. Там же, в Голландії, обертання вказівного пальця біля скроні означає, що хтось сказав розумну і дотепну фразу, тоді як аналогічний знак у більшості слов'янських культур інтерпретується як відсутність або недостатність інтелектуальних здібностей у співрозмовника.

Уже неповний перелік полісемантичних жестів засвідчує, що інформація такого типу є обов'язковою для правоохоронців, які будуть задіяні на Євро-2012. Відбір інформації такого типу, її узагальнення і репрезентація у довідниках — ще один аспект дослідження проблеми міжкультурних конфліктів.

Завершуючи аналіз аспектів дослідження заявленої проблеми, відзначимо, що результати аналізу мають бути використаними в обґрунтуванні комунікативних стратегій запобігання міжкультурним конфліктам та їх усунення, що являє собою ще один аспект дослідження. У роботі обґрунтовано аспекти такого аналізу:

— аналіз інформаційного простору з метою виявлення зон можливих міжкультурних

конфліктів та проблем, що їх можуть спричинити;

- виокремлення конфліктів, яким можна запобігти, та обґрунтування стратегій запобігання;
- виявлення зон можливих масових безпорядків та вживання превентивних заходів;
- обґрунтування обсягу міжкультурної компетенції суб'єктів правоохоронної діяльності, необхідної і достатньої для запобігання конфліктам;
- відбір інформації про невербальні засоби комунікації, цінності та традиції інших комунікативних культур, її узагальнення і репрезентація у довідниках;
- обґрунтування комунікативних стратегій запобігання міжкультурним конфліктам та їх усунення.

Отже, міжкультурний конфлікт виражається у створенні комунікативного дисонансу або в зіткненні учасників комунікації, причиною якого є розбіжності комунікативних культур, цінностей і оцінок.

Результатом міжкультурних конфліктів часто бувають масові безладдя, отже, в більшості випадків міжкультурні конфлікти тією чи іншою мірою пов'язані з діяльністю сил охорони правопорядку, до функцій яких належить функція нейтралізації конфлікту і встановлення громадського порядку. Цей факт свідчить про необхідність ретельного аналізу міжкультурних конфліктів під кутом зору діяльності сил охорони правопорядку.

Дослідження міжкультурних конфліктів під кутом зору діяльності силових структур має спиратися на їх типологію за різними ознаками. Це питання можна розглядати як перспективу дослідження проблеми.

Література

1. Аспекты речевой конфликтологии: [сборник научных статей]. — СПб. : СПб. политехнич. ун-т, 1996. — 112 с.
2. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 352 с.
3. Касевич В. Б. Буддизм. Языковая картина мира / В. Б. Касевич. — М. : Наука, 1985. — 229 с.
4. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації: [монографія] / [за ред. докт. філол. н., проф. Л. М. Пелепейченко]. — Харків : АВВ МВС України, 2009. — 272 с.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. — М. : Наука, 2000. — 232 с.

В статье исследуется специфика межкультурного конфликта в сравнении с другими его типами, обосновывается необходимость анализа информационного пространства как зоны формирования такого конфликта и источника определения зон возможных массовых беспорядков. Предложены коммуникативные модели предупреждения и нейтрализации межкультурных конфликтов без обращения к силовым действиям.

Ключевые слова: информационное пространство, межкультурные конфликты, коммуникативные модели предупреждения и нейтрализации межкультурных конфликтов.

Specific character of a cross-cultural conflict compared with its other types is studied; necessity of analysis of information area as an area of building of such conflict as well as a source of defining areas of possible mass riots is grounded. Communication models of prevention and neutralization of cross-cultural conflicts without use of force are proposed.

Key words: information area, cross-cultural conflicts, communication models of prevention and neutralization of cross-cultural conflicts.